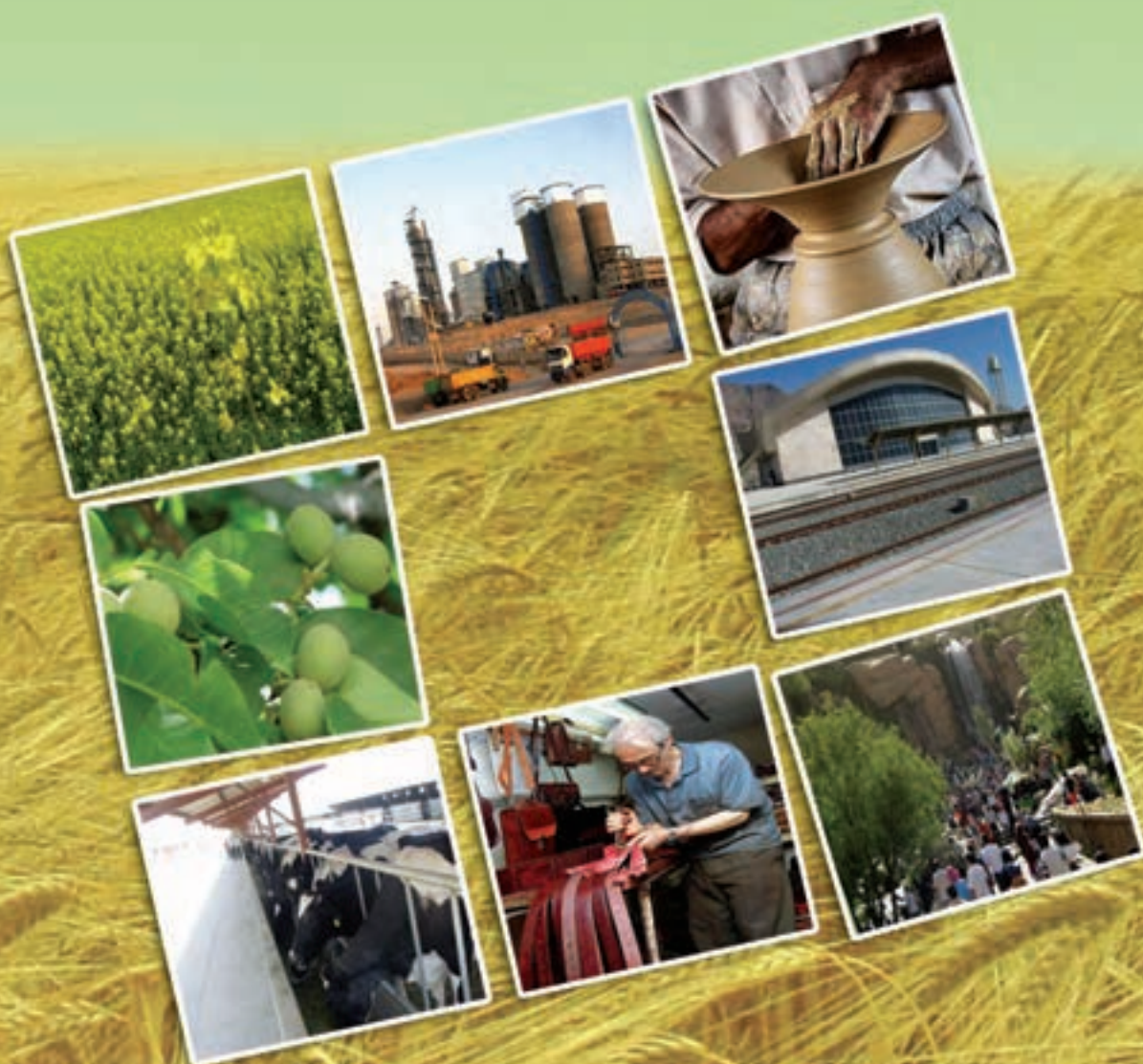


# فصل پنجم

توانمندی‌های استان همدان





- ۱- اثرات رونق‌گردشگری بر ایجاد اشتغال در استان را شرح دهید.
- ۲- مزایای حفظ و نگهداری آثار تاریخی و میراث فرهنگی را بدانید.
- ۳- توانمندی‌های اقتصادی استان همدان را بیان کنید.
- ۴- جایگاه استان را در تولید محصولات غذایی توضیح دهید.
- ۵- مشکلات و تنگناهای بخش کشاورزی و دامداری را بیان کنید.
- ۶- مشکلات و تنگناهای بخش صنعت استان را شرح دهید.

#### مقدمه

شناخت ویژگی‌ها و توانمندی‌های اقتصادی استان در بخش‌های مختلف اقتصادی از جمله: کشاورزی، صنعت و معدن و گردشگری و نیز مسائل و محدودیت‌های موجود در این زمینه‌ها، به منظور تدوین برنامه‌های بلندمدت در زمینه‌های اساسی توسعه و بهره‌برداری مطلوب از امکانات، ضروری است.

## درس دوازدهم: گردشگری



قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ.

(سوره عنكبوت، آیه ۲۰)

بگو: در زمین سیر کنید و بنگرید که چگونه خدا موجودات را آفریده است.

استان همدان به دلیل برخورداری از تنوع محیطی، چشم‌اندازهای جغرافیایی و آثار فرهنگی و تاریخی دارای جاذبه‌های گردشگری فراوانی است.

در این استان بالغ بر ۱۸۳۱ اثر تاریخی و فرهنگی به ثبت رسیده است. برخی از شهرستان‌های استان دارای سابقه بسیار طولانی تمدن و یکجانشینی هستند؛ لذا با سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری می‌توان استان را به یک قطب نمونه گردشگری مبتدل و به اشتغال‌زایی و افزایش درآمد مردم کمک کرد.

### فعالیت ۱-۵



۱- چند نمونه از فعالیت‌هایی که در بخش گردشگری موجب ایجاد اشتغال می‌شود را نام ببرید.

.....

۲- خلاصه‌ای از خاطرات آخرین مسافرت خود را بنویسید.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....



به تصاویری که در شکل ۱-۵ آمده نگاه کنید. کدامیک در محل زندگی شما قرار دارد؟ از چه نظر دارای جاذبه گردشگری است؟ نام و محل جاذبه‌های گردشگری را بنویسید.



شکل ۱-۵- تصاویری از جاذبه‌های گردشگری استان

## جاذبه‌های گردشگری

جاذبه‌های گردشگری استان را می‌توان به دو دسته جاذبه‌های طبیعی و جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی تقسیم کرد.

### الف) جاذبه‌های طبیعی

استان ما به دلیل تنوع آب و هوا، وجود کوهستان‌های مرتفع، دشت‌های سرسبز، چشمه‌ها و سراب‌های پرآب، رودهای فراوان و غارهای طبیعی جاذبه‌های طبیعی فراوانی دارد.

۱- **غار علی‌صدر**: غار علی‌صدر یکی از بزرگترین غارهای آبی دنیاست. این غار در فاصله ۷۵ کیلومتری شهر همدان، در کنار روستایی به همین نام، در بخش گل‌تپه از توابع شهرستان کبودرآهنگ واقع شده است. این غار در ارتفاعات آهکی ساری‌قیه به وجود آمده و از اشکال کارستی به‌شمار می‌رود. منظره داخلی غار بسیار بدیع، هوای آن مرطوب و ساکن است. روزانه گردشگران زیادی از سراسر ایران و کشورهای دیگر از این غار شگفت‌انگیز که قابلیت قایقرانی دارد، دیدن می‌کنند که این امر موجب رونق فعالیت‌های اقتصادی و اشتغال در این ناحیه شده است.

### ۲- سراب‌ها

۱- **سراب گاماسیاب**: این سراب، از جمله چشمه‌های آهکی و کارستی می‌باشد که با آب فراوان از سرشاخه‌های اصلی رود کرخه است. این سراب در ۱۹ کیلومتری جنوب غربی شهر نهاوند واقع شده است. سراب گاماسیاب، به علت گوارایی آب، پوشش جنگلی دست‌کاشت، آب و هوای دلپذیر و جاده آسفالتی، برای استفاده گردشگران، بسیار مناسب است.

۲- **سراب گیان**: این سراب در ۲۱ کیلومتری غرب شهر نهاوند واقع است. که پس از آبیاری اراضی مسیر خود به رود گاماسیاب می‌پیوندد. سراب گیان به علت آب فراوان و گوارا، پوشش جنگل طبیعی، آب و هوای دلپذیر و وجود بعضی تأسیسات رفاهی، هر ساله پذیرای گردشگران بسیاری است.

نهاوند به خاطر ساختار زمین‌شناسی و سنگ‌های آهکی، سراب‌های متعدد دیگری چون، فارسبان، ملوسان، کنگاور کهنه، باروداب و... دارد.



شکل ۲-۵- سراب گاماسیاب (نهاوند)



شکل ۳-۵- غار علی‌صدر (کبودرآهنگ)



شکل ۴-۵- سراب گیان (نهایند)

۳- کوهستان الوند : این رشته کوه در بخش میانی استان واقع شده است. شهر همدان در دامنه‌های شمالی آن و شهر تویسرکان در دامنه‌های جنوبی آن قرار گرفته است. دامنه‌های شمالی الوند به دلیل چشمه‌ساران فراوان، چشم‌اندازهای گل لاله در بهار، آب و هوای معتدل در تابستان، مناظر پربرف در زمستان، برای گردشگران، کوهنوردان و علاقه‌مندان به ورزش‌های کوهستانی، بسیار جذاب و دیدنی است.



شکل ۵-۵- آبشار گنجنامه در دامنه الوند (همدان)

۴- آب و هوا : تابستان‌های خنک و ملایم، زمستان‌های پربرف و اغلب سرد استان توجه بسیاری از گردشگران را به خود جلب می‌کند. در فصل تابستان بسیاری از مسافران برای گذراندن اوقات فراغت خود این استان را انتخاب می‌کنند. از دیگر جاذبه‌های طبیعی استان می‌توان به تالاب فصلی آق‌گل در ملایر، چنار مسجد باغوار در تویسرکان با دو هزار سال

## توانمندی‌های استان

قدمت، دره‌های زیبا و خوش‌آب و هوا درسرای، سرکان و آرتیمان تویسرکان، کوهستان مرتفع‌گری در نهاوند، باغات دربند و تالاب امام‌زاده پیرسلیمان در اسدآباد اشاره کرد.



تالاب پیرسلیمان، اسدآباد



تالاب آق‌گل، ملایر



دره خوش آب و هوای سرکان

شکل ۵-۶- نمونه‌های دیگری از جاذبه‌های طبیعی استان

## فعالیت ۲-۵

- ۱- گزارشی از مسافرت خود به جاذبه‌های طبیعی استان را تهیه و در کلاس ارائه نمایید.
- ۲- برای حفظ و نگهداری جاذبه‌های طبیعی محل زندگی خود، چه اقداماتی را لازم می‌دانید؟

### ب) جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی

استان همدان به‌عنوان پایتخت تاریخ و تمدن ایران زمین، در تاریخ پر افتخار سرزمین ما، جایگاه ویژه‌ای دارد و گذشته پر فراز و نشیبی را پشت سر نهاده است. گاهی رو به آبادانی و گاهی آثار و بناهای ساخته شده، به تدریج رو به ویرانی گذاشته است. آنچه امروزه در اختیار نسل کنونی قرار دارد، میراث گرانبهایی است که هر بیننده را به طرف خود جذب و او را با گذشته این سرزمین آشنا می‌کند. اکثر شهرهای استان، مانند: نهاوند، همدان، تویسرکان و ملایر دارای قدمت و سابقه طولانی شهرنشینی‌اند. در این میان، همدان پایتخت اولین حکومت آریایی در ایران، یعنی مادها است.

#### جاذبه‌های تاریخی

۱- **آتشکده و تپه باستانی نوشیجان**: این آتشکده در بخش جوکار شهرستان ملایر در بالای تپه‌ای مشرف به روستای شوشاب و شهرک صنعتی ملایر، از سه طبقه ساخته شده که طبقه اول را به مادها، طبقه دوم را به هخامنشیان و طبقه سوم را به ساسانیان نسبت می‌دهند. این اثر، بنایی است از خشت و گل با دیوارهای ضخیم که در دوره‌های مختلف کارکردهای متفاوتی مانند آتشکده، معبد، پادگان و ... داشته است.

۲- **تپه باستانی هگمتانه**: تپه باستانی هگمتانه دارای نمایی خاکی به وسعت ۲۵ هکتار در دو طرف خیابان اکباتان واقع



شده است، یکی از با ارزش ترین آثار تاریخی ایران محسوب می شود. این تپه باستانی متعلق به کاخ و خزانه های سلطنتی هخامنشیان و اشکانیان است.

برخی از آثار کشف شده در تپه هگمتانه عبارت اند از: جام زرین منسوب به داریوش، جام زرین منسوب به خشایار شاه، لوح زرین آریامنه، نقش برجسته شیر بالدار زرین، خنجر، گردن بند و ...

**۳- کتیبه های گنج نامه:** در ۵ کیلومتری جنوب غربی شهر همدان و در دامنه های کوه الوند و در مسیر دره عباس آباد، دو کتیبه مشهور از دوره هخامنشی، بر سنگ گرانیت حک شده است. این کتیبه ها به سه زبان پارسی باستان، ایلامی و بابلی، به خط میخی نگاشته شده است. کتیبه سمت راست به خشایار شاه و کتیبه سمت چپ به پدرش داریوش هخامنشی منتسب است. مضمون هر دو کتیبه مانند سایر کتیبه های هخامنشی، درود به اهورامزدا و درخواست حفظ و نگهداری از کشور توسط او و نیز ذکر نسب شاهان هخامنشی است. دیگر جاذبه های تاریخی استان ما را می توانید در جدول ۱-۵ ملاحظه نمایید.



شکل ۷-۵- تپه باستانی هگمتانه - همدان



شکل ۸-۵- تپه باستانی نوشیجان - ملایر



شکل ۹-۵- کتیبه های گنج نامه در دامنه الوند - همدان





امام زاده عبدالله — همدان

**جاذبه های مذهبی:** از جاذبه های مذهبی استان می توان به امام زاده ها و بُقاع متبرکه، مساجد جامع، مزارها و کلیساها اشاره کرد. این اماکن، هم از نظر معنوی و هم از نظر سبک معماری مورد توجه گردشگران بوده و در بیشتر ایام به ویژه روزهای پنج شنبه و مناسبت های مذهبی، مورد زیارت و استقبال قرار می گیرند.

در شکل ۱۰-۵ تعدادی از اماکن مقدّس مذهبی استان همدان را مشاهده می کنید. کدام یک در محل زندگی شما قرار دارد؟ آیا تاکنون به زیارت این مکان ها رفته اید؟



آرامگاه جفوق نبی — تویسرکان

**جاذبه های فرهنگی:** استان ما که در آن شهر همدان به عنوان اولین پایتخت تاریخ و تمدن ایران زمین قرار دارد، همواره یکی از مراکز شکوفایی تمدن اسلامی محسوب می شده است. گذشته های علمی این استان جزو نمونه های کم نظیر در میان دیگر استان های کشور است. از این منطقه تعداد بیشماری دانشمند، فقیه، فیلسوف، عارف، شاعر و سیاستمدار برخاسته است.



امام زاده هود — رزن

شخصیت های معروفی مانند؛ عین القضات همدانی، بدیع الزمان همدانی، رشیدالدین فضل الله همدانی، شیخ الرییس بوعلی سینا، باباطاهر همدانی و... به نام همدان شناخته شده اند. امروزه اماکن فرهنگی این استان از مهم ترین جاذبه های گردشگری ایران است که هر ساله هزاران گردشگر داخلی و خارجی جهت بازدید از آنها به این دیار سفر می کنند.

**آرامگاه بوعلی سینا:** این سینا یکی از بزرگترین مشاهیر فلسفه و طب است که آرامگاه او در میانه میدان بوعلی همدان قرار دارد. بنای آرامگاه بوعلی از روی قدیمی ترین بنای تاریخ دار اسلامی در ایران، یعنی گنبد کاووس (قابوس) طرّاحی و در سال های ۱۳۳۳-۱۳۲۵ شمسی ساخته شده است. آرامگاه دارای کتابخانه و موزه بسیار ارزشمندی از کتب خطی می باشد.



شاهزاده محمد و علی — نهاوند

**آرامگاه باباطاهر:** بابا طاهر، عارف، شاعر و دو بیتی سرای اواخر سده چهارم و اواسط سده پنجم هجری، معاصر طغرل بیک سلجوقی بوده است که به دلیل بریدن از تعلّقات دنیوی، لقب عربان به او داده اند. مقبره او در میدانی به همین نام در شهر همدان، همه ساله پذیرای علاقه مندان و دوستداران شعر و ادب پارسی است.



شکل ۱۱-۵- آرامگاه بوعلی سینا - همدان



شکل ۱۲-۵- گردشگران در آرامگاه باباطاهر - همدان



- |  |                        |  |                   |
|--|------------------------|--|-------------------|
|  | هتل سه ستاره (تخت)     |  | مرکز استان        |
|  | هتل دو ستاره (تخت)     |  | مرکز شهرستان      |
|  | هتل یک ستاره (تخت)     |  | مرکز بخش          |
|  | مهمانپذیر (تخت)        |  | مرکز دهستان       |
|  | اردوگاه و کمپینگ (نفر) |  | بزرگراه           |
|  | جاذبه فرهنگی           |  | راه آسفالت اصلی   |
|  | جاذبه مذهبی            |  | راه آسفالت فرعی   |
|  | جاذبه طبیعی            |  | رودخانه اصلی      |
|  | جاذبه تفریحی           |  | مرز استان         |
|  | جاذبه تاریخی           |  | مرز شهرستان       |
|  | جاذبه تجاری            |  | مرز بخش           |
|  | جاذبه ورزشی            |  | شهر               |
|  |                        |  | خطوط تراز ۲۰۰۰متر |



شکل ۱۳-۵- نقشه گردشگری استان همدان

## برای مطالعه

### مجتمع‌های فرهنگی — توریستی

این مجتمع‌ها با استفاده از تجمیع امکانات گوناگون و با هدف ارتقای سطح فرهنگ عمومی، حفظ آثار ملی و دینی، اشاعه فرهنگ ایرانی و اسلامی، گذران اوقات فراغت، گسترش فعالیت‌های ورزشی — تفریحی و آرایه امکانات رفاهی و خدماتی، امروزه نقش زیادی در توسعه و رونق گردشگری در استان ما ایفا می‌کنند.



باغ موزه دفاع مقدس: جلوه‌ای از رشادت‌ها و ایثارگری‌های رزمندگان و مردم غیور استان همدان در طول ۸ سال دفاع مقدس است که این مجموعه شامل، موزه کلاسیک سپاه و بسیج، حرم شهید گمنام، دریاچه مصنوعی، پارک دفاع مقدس، ادوات غنیمتی، آب‌نمای موزیکال، گالری شهدا، و صفه‌های عاشورا، سرداران و... است.



مجتمع تفریحی — ورزشی گنجانامه: امکانات: تله‌کابین، رستوران، دریاچه مصنوعی، باغ گیاهان دارویی، اکادمی کوهنوردی، سنگ نوردی، سایت‌های تی‌رول، بانجی، اسکیت و...



مجتمع فرهنگی — توریستی بام ملایر: امکانات: پارک خانواده، پیست دوچرخه‌سواری، شهربازی، زمین‌های ورزشی، تیراندازی، اسکیت، هتل خشتی، تله‌کابین و...



مجتمع توریستی عباس‌آباد: امکانات: رستوران، سینما، دریاچه، آبشار مصنوعی، پارک، اقامتگاه، زمین اسکیت، پیاده‌روی و...



## راه کارهایی برای توسعه گردشگری در استان

- ۱- سرمایه گذاری در بخش گردشگری به ویژه تسهیلات رفاهی و خدمات رسانی
- ۲- واگذاری مدیریت برخی از مناطق گردشگری به بخش خصوصی
- ۳- اطلاع رسانی و بازاریابی مناسب از طریق تبلیغات در رسانه های گروهی
- ۴- توسعه امکانات ورزش های زمستانی چون اسکی و هاکی روی یخ
- ۵- جلوگیری از تخریب آثار باستانی و بافت قدیمی شهرها

## برای مطالعه



جدول ۱-۵- برخی از مهم ترین جاذبه های گردشگری استان همدان به تفکیک شهرستان

نام شهرستان	جاذبه های تاریخی و فرهنگی	جاذبه های مذهبی	جاذبه های طبیعی
اسدآباد	کتیبه آفاجان بلاغی، پل شکسته خسروآباد (دوره صفویه)، خانه سید جمال اسدآبادی و موزه مردم شناسی	امام زاده هادی (اسدآباد) مسجد سلطانی (بازسازی شده)، امام زاده پیر سلمان (ع)	باغات دربند، مانداب امام زاده پیر سلمان، کهریز چنارعلیا و باغات اطراف آن، سراب گنبله، قله آما بولاغ
بهار	سفالگری لالچین به قدمت ۷۰۰ سال، تپه سیمین زاغه، کاروانسرای کاج، پل قدیمی مهاجران (خانم)، بوستان لاله	آرامگاه شیخ محمد بهاری	طبیعت سرسبز شهرستان در فصل بهار
تویسرکان	تپه باستانی بابا کمال، کاروانسرای شاه عباسی و پل تاریخی فرسفج، مدرسه شیخ علی خانی (دوره صفویه)، قلعه اشتران، موزه مردم شناسی، قلعه ولاشجرد (بلاش گرد)	آرامگاه حقیق نبی (حقیق نبی)، آرامگاه میررضی الدین آرتیمانی، مسجد جامع تویسرکان، امام زاده اسماعیل (ع)، امام زاده زیدبن علی (ع) و امام زاده ناصر (ع)	چنار مسجد باغوار، دره های بیلاقی سرابی، سرکان، شهرستانه و فاران، باغ های آرتیمان، منطقه حفاظت شده خان گرز، غار آزاد
فامنین	غار مصنوعی قلعه جوق (قبل از اسلام) حمام قدیمی فامنین، آب انبار شاه عباسی و کاروانسرای یاریم قیه (دوره صفویه)	امام زاده ازنا (عین و عین)	دشت سرسبز فامنین در فصل بهار
رزن	موزه مردم شناسی رزن، بوستان ملت	امام زاده هود و امام زاده اظهر بن علی در قروه درجزین	چشمه آب معدنی قینرجه، زیستگاه حیات وحش بغراطی (بو قاطی)، قله بو قاطی
ملایر	آشکده نوشیجان (دوره مادها)، تپه گوراب (جوراب) متعلق به اشکانیان و ساسانیان، منطقه باستانی زیرزمینی سامن، برج سامن، یخچال میرفتاح و بوستان سیفیه، بازار ملایر و موزه مردم شناسی لطفعلیان ملایر، مقبره سیف الدوله (دوره قاجار)، بوستان کوثر	امام زاده عبدالله (ع) ملایر، امام زاده جعفر بن علی (ع) روستای آورزمان	مانداب فصلی آق گل، کوه گرمه، زیستگاه حیات وحش لشکر در، غار دره فراخ روستای جوزان، غار سرد کوه روستای سلطان آباد

## توانمندی‌های استان

<p>غار شگفت‌انگیز علی‌صدر، غار سوباشی، غار سراب</p>	<p>امام‌زاده زبیده خاتون و ذوالفقار (ع) در کبودرآهنگ</p>	<p>قلعه باش‌قوتاران (دوره ساسانیان)، پل کوریجان (دوره صفویه)، موزه مردم‌شناسی، بوستان آزادگان، حمام سنگی</p>	<p>کبودرآهنگ</p>
<p>سراب گیان و جنگل طبیعی اطراف آن، سراب گاماسیاب، سراب فارسبان، سراب کنگاور کهنه، سراب بنفشه، سراب باروداب و ملوسان، کوهستان گرو (گری) با زمستان‌های پربرف و تابستان‌های خنک، غار گاماسیاب، طبیعت زیبای دشت نهاوند در فصل بهار، تپه جنگلی ابوذر، چنار قدیمی سراب کنگاور کهنه با ۴۰۰ سال قدمت</p>	<p>شاهزاده محمد و علی (ع) و مسجد جامع در میدان قیصریه، امام‌زاده ابراهیم (ع) در روستای دره ابراهیم، امام‌زاده مهدی و امام‌زاده دوخواهران (خیابان فجر اسلام)، امام‌زاده جعفر (ع) روستای کوهانی</p>	<p>تپه باستانی گیان ۷۳ قرن قبل از میلاد، تپه باستانی باباقاسم (دوره اشکانیان)، آتشکده گرہ‌چغا، میدان تاریخی قیصریه، سرستون‌های معبد لائودیسه، مقبره نعمان بن مقرن، حمام حاج آق‌تراب و موزه مردم‌شناسی نهاوند (مرمت شده در دوره قاجار)، منزل آیت‌الله قدوسی، مقبره شیخ ابوالعباس نهاوندی (درب شیخ)، پل تاریخی زرامین (پل لاغہ)</p>	<p>نهاوند</p>
<p>کوهستان الوند با دره‌های سرسبز در بهار و مناظر پربرف در زمستان، دژه مرادیگ، دژه عباس‌آباد و بوستان‌های متعدد در سطح شهر، غار بگلیچه در روستای سرخ‌آباد، غار آق‌قاپا، دریاچه پشت سد اکباتان، آبشار گنجنامه، پیست اسکی همدان (تاریک‌دژ)، مجتمع تفریحی سیاحتی عباس‌آباد</p>	<p>بقعه استرومردخای مورد احترام یهودیان است، کلیسای کاتولیک حضرت رفائیل و کلیسای گریگوری ارامنه همدان، شاهزاده حسین (ع)، امام‌زاده یحیی و امام‌زاده عبدالله (ع)، امام‌زاده حسن (ع) در روستای وفرجین، امام‌زاده حسین (ع)، امام‌زاده اهل‌بن‌علی (ع)، مسجد جامع همدان</p>	<p>تپه باستانی هگمتانه، کتیبه گنجنامه، تپه مصلی، شیرسنگی (دوره اشکانیان)، آرامگاه بوعلی سینا و موزه بوعلی، آرامگاه باباطاهر، گنبد علویان و برج قربان (دوره سلجوقی)، بازار و کاروانسراها (دوره قاجار)، موزه مردم‌شناسی همدان، موزه تاریخ طبیعی همدان</p>	<p>همدان</p>

## فعالیت ۳-۵



- ۱- چند جاذبه گردشگری در محل زندگی خود را نام ببرید.
- ۲- وجود مراکز گردشگری چه اثری بر رونق اشتغال در محل زندگی شما داشته است؟
- ۳- چنانچه درباره جاذبه‌های گردشگری استان یا شهرستان محل زندگی خود عکس یا مطلب خواندنی در اختیار دارید برای اطلاع هم‌کلاسی‌هایتان به صورت روزنامه دیواری در تابلو اعلانات مدرسه نصب کنید.



## درس سیزدهم: توانمندی های اقتصادی استان

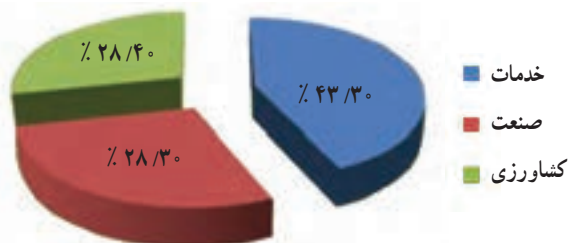


وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ .....  
و همانا ما شما را در زمین تمکین و اقتدار بخشیدیم و در آن بر شما  
معاش و روزی مقرر کردیم.  
سوره اعراف، آیه ۱۰

### نیروی انسانی

نیروی انسانی، با دانش و تجربه و در سایه کار و تلاش خود، محور اصلی توسعه پایدار هر سرزمینی محسوب می شود. استان همدان با جمعیت بیش از یک میلیون و هفتصد و پنجاه هزار نفری، برخورداری از تنوع قومی و فرهنگی، جمعیت جوان و انسان های تلاشگر از توان بالایی برخوردار است. بیش از ۷۰ درصد این جمعیت در سن فعالیت اقتصادی (۱۵ تا ۶۴ سال) قرار دارند. بیش از ۹۰ درصد جمعیت استان باسوادند و درصد بالایی

درصد نیروی کار



نمودار ۱-۵- توزیع نیروی کار در بخش های مختلف اقتصادی استان سال ۱۳۸۸

از این جمعیت در زمینه های مختلف کشاورزی، صنعتی و خدماتی آموزش دیده و مهارت دارند. مراکز متعدد علمی و دانشگاهی، فنی و حرفه ای برای تربیت نیروی کار و انجام تحقیقات علمی، در سراسر استان وجود دارد که از جمله می توان به دانشگاه های بوعلی سینا، علوم پزشکی، پیام نور، آزاد، علمی کاربردی و مراکز فنی و حرفه ای اشاره کرد.

### کشاورزی

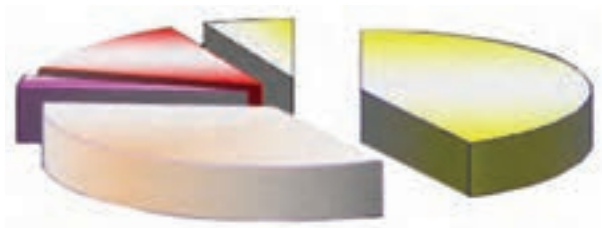
کشت و زرع: استان ما یکی از قطب های اصلی کشاورزی و دامداری در ایران محسوب می شود. شرایط اقلیمی مناسب، زمین های حاصل خیز کشاورزی، منابع آب های سطحی و زیرزمینی، زمینه مناسبی را برای کشت محصولات زراعی چون گندم، جو، سیب زمینی، علوفه، دانه های روغنی و محصولات باغی مانند: گردو، انگور، سیب، هلو و... را در سطح وسیع فراهم آورده است.

### بیشتر بدانیم



استان همدان فقط ۱/۲ درصد از مساحت ایران را شامل می شود، در حالی که ۲/۴۲ درصد از جمعیت کشور را در خود جای داده است و بیش از ۴/۵ درصد از تولیدات زراعی و باغی ایران در این استان تولید می شود. این استان در بین ۳۱ استان کشور جایگاه ویژه ای دارد. از لحاظ تولیدات زراعی در رتبه ۶ کشوری، در تولید محصولات باغی رتبه ۱۳ و در تولیدات دامی رتبه ۹ کشوری را دارد. وسعت زمین های قابل کشت استان ۷۲۴ هزار هکتار است که از این رقم ۶۶۱ هزار هکتار به محصولات زراعی و ۶۳ هزار هکتار به باغ های میوه اختصاص دارد. همچنین در سال ۱۳۸۸ حدود ۲۸/۴ درصد نیروی فعال در بخش کشاورزی اشتغال داشته اند و بیش از ۲۴ درصد ارزش افزوده استان به بخش کشاورزی اختصاص داشته است.

## توانمندی‌های استان



شکل ۲-۵- نمودار سهم کاربری اراضی به درصد



### توانمندی‌های بخش کشاورزی

- ۱- وجود آب و هوای مناسب و خاک حاصل خیز.
  - ۲- موقعیت جغرافیایی مناسب و دسترسی به بازارهای مصرف داخلی و نزدیکی به کشور عراق.
  - ۳- وجود نیروی انسانی فعال، کشاورزان پرتلاش و با تجربه.
  - ۴- تعداد قابل توجه فارغ التحصیلان رشته‌های مرتبط با کشاورزی.
  - ۵- وجود بستر مناسب، جهت توسعه تحقیقات علمی و کاربردی در بخش کشاورزی.
  - ۶- ایجاد اشتغال مؤلد و زودبازده.
  - ۷- زمینه مناسب برای ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی.
  - ۸- توان بالای اجرای سیستم‌های نوین آبیاری.
- با وجود این استعدادها میزان تولید محصولات کشاورزی استان نسبت به میانگین جهانی بسیار کمتر است، در مورد دلایل آن بحث و گفت‌وگو نموده و نتیجه آن را با همکاری دبیر خود بنویسید :



جدول ۲-۵- میزان تولید، درصد و رتبه کشوری استان همدان در تولید ۱۴ محصول عمده کشاورزی در سال زراعی ۸۹-۱۳۸۸

رتبه کشوری	نام محصول	میزان تولید به هزار تن	سهم بری استان از کشور به درصد	رتبه کشوری
۱	سیب زمینی	۸۹۲	۲۱	۱
۲	گردو	۳۴	۱۲	۱
۳	انگور و کشمش	۳۴۵	۱۲	۳
۴	سیر	۲۹	-	۲
۵	یونجه	۵۱۸	۱۰/۶	۳
۶	چغندر قند	۴۹	۴/۵	۸
۷	گندم	۷۰۰	۵/۷	۶
۸	جو	۲۶۶	۷/۷	۵
۹	محصولات باغی	۵۸۱	۳/۲	۱۳
۱۰	گیاهان دارویی	۷/۶۹	۸	۳
۱۱	قارچ	۱۱/۴	۳	۷
۱۲	هلو	۳۳/۶	۴/۷	۹
۱۳	آلو	۸/۷	۴/۳	۴
۱۴	سیب درختی	۶۱/۷	۲	۱۰



## مشکلات و تنگناهای بخش کشاورزی

### الف) مشکلات طبیعی

- کمبود و محدودیت منابع آب.
- توزیع نامناسب زمانی و مکانی بارش.
- وجود شرایط نامساعد مانند خشکسالی و سرمازدگی محصولات کشاورزی.

### ب) نظام بهره‌برداری و اجرایی

- آبیاری غرقابی و عدم آشنایی کشاورزان با شیوه‌های نوین آبیاری.
- وجود نظام خرده‌مالکی.
- کم‌آبی و خشک شدن قنات‌ها.
- سرمایه‌گذاری محدود دولتی و خصوصی در بخش کشاورزی.



شکل ۱۴-۵- محصولات کشاورزی استان



فعالیت ۴-۵ ✓

- ۱- برخی از توان‌های بخش کشاورزی شهرستان محل زندگی خود را بنویسید.
- ۲- در شهرستان محل زندگی شما کشاورزان با چه مشکلاتی روبه‌رو هستند؟
- ۳- برای کاهش مشکلات بخش کشاورزی و افزایش تولید محصولات غذایی چند راه حل ارائه کنید.

دامپروری: فعالیت‌های دامداری نقش قابل توجهی در اقتصاد استان و کشور ایفا می‌نماید. این استان از لحاظ تولیدات دامی در رتبه ۹ و از لحاظ تولید گوشت قرمز در رتبه ۱۱ کشوری قرار دارد. دامپروری به شیوه سنتی ۷۰ درصد (روستایی و عشایری) و به شیوه نوین، ۳۰ درصد را به خود اختصاص داده است. امور دام و طیور شامل؛ گاوداری‌ها، پرواربندی‌ها، پرورش مرغ و طیور، زنبورعسل و پرورش ماهی است. استان همدان در پرورش ماهی به ویژه قزل‌آلا در کشور جایگاه ویژه‌ای دارد.



شکل ۱۵-۵- فعالیت‌های مربوط به امور دام و طیور در استان



## بیشتر بدانیم



جدول ۳-۵- میزان تولید و رتبه کشوری چند محصول دامی استان

رتبه کشوری	تولید محصول به هزار تن	نام محصول	ردیف
۱۲	۳۲/۲	گوشت قرمز	۱
۱۵	۶۱/۹	گوشت مرغ	۲
۱۷	۳/۲	آبزیان (فزل آلا)	۳
۱۸	۱/۵	عسل	۴
۸	۲۰	تخم مرغ	۵
۹	۳۹۶	شیر	۶
۹	در مجموع	تولیدات دامی	۷

اقدامات ضروری برای توسعه بخش کشاورزی و دامپروری

- جلوگیری از فرسایش خاک و حفظ منابع آب.
- سامان‌دهی و اصلاح نظام بهره‌برداری.
- آموزش‌های ترویجی منظم، اصلاح نژاد دام‌ها، تضمین بهداشت عمومی دام‌ها
- توسعه صادرات محصولات کشاورزی، دامی و بازاریابی.
- و ...



شکل ۱۷-۵- آبیاری قطره‌ای - رزن



شکل ۱۶-۵- بهره‌برداری مکانیزه - لاله‌جین

### صنعت و معدن

اگرچه استان همدان یک استان صنعتی محسوب نمی‌شود، اما در سال‌های اخیر گام‌های بلندی در راستای صنعتی‌شدن برداشته است که از جمله می‌توان به: احداث نیروگاه ۱۰۰۰ مگاواتی برق شهید مفتاح، کارخانه‌های ذوب آهن و فولاد، پتروشیمی، سیمان و توسعه شهرک‌های صنعتی اشاره کرد. در سال ۱۳۸۸ از کل جمعیت فعال استان ۲۸/۳ درصد در بخش صنعت و معدن اشتغال داشته‌اند.



شکل ۱۸-۵- مجتمع فولاد ویان - کبودرآهنگ

### فعالیت ۵-۵ ✓

احداث صنایع چه تأثیری در توسعه اقتصادی استان ما دارد؟ با هم کلاسی‌های خود در این رابطه گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس ارائه دهید.



شکل ۲۱-۵- کارخانه سیمان - نهاوند



شکل ۲۰-۵- کارخانه ذوب آهن - ملایر



شکل ۱۹-۵- نیروگاه برق شهید مفتاح - فامنین

### صنایع دستی

استان همدان با سابقه طولانی در تولید صنایع دستی، وجود رشته‌های مختلف (بیش از ۱۵۰ مورد)، در کنار هنر و ذوق زیباشناسی و خلاقیت مردمان این سرزمین، و نیز وجود مواد اولیه، جایگاه ویژه‌ای در تولید صنایع دستی کسب کرده است. شهر لاله‌جین به عنوان یکی از سه خوشه صنایع دستی کشور تعیین شده است که این موضوع بر اهمیت این صنعت بیش از پیش افزوده است.

وجود ۱۱ کانون صنایع دستی با گرایش‌هایی چون سفال، منبت و مصنوعات چوبی، مرواریدبافی، قاب‌سازی، قالی‌بافی، گلیم و گبه دست‌بافت و... در روستاها و شهرهای استان، از دیگر مشخصه‌های این بخش اقتصادی استان است.



شکل ۲۴-۵- گیوه‌بافی - نهاوند



شکل ۲۳-۵- قالی‌بافی - ازندریان



شکل ۲۲-۵- منبت‌کاری - تویسرکان



شکل ۲۵-۵- سفالگری - لاله‌جین

## فعالیت ۶-۵

۱- گزارشی از مراحل تولید یکی از صنایع دستی در محل زندگی

خود تهیه و در کلاس درس ارائه دهید.

۲- تأثیر توسعه صنایع دستی بر رونق گردشگری در استان را به

شکل یک مقاله ارائه دهید.

### معادن

در استان همدان، معادن گوناگونی مانند: سنگ‌های گرانیت (همدان و تویسرکان)، آهن (بهارو اسدآباد)، دولومیت (نهاوند)، سیلیس، سرب و نقره (ملایر)، سنگ آهک (کبودرآهنگ، رزن و همدان)، لاشه آهکی (همدان، کبودرآهنگ و بهار) وجود دارد. بهره‌برداری درست از این معادن می‌تواند به رونق فعالیت‌های اقتصادی و اشتغال کمک کند.

### مشکلات بخش معدن

- عدم تناسب بین معادن استخراج شده و توسعه صنایع وابسته به آن.
- محدودیت راه ریلی برای جابه‌جایی مواد اولیه و کالاهای تولید شده به بازارهای مصرف.
- سرمایه‌گذاری‌های کم بانکی در بخش معدن.
- و ...

### بیشتر بدانیم

#### منابع طبیعی

منابع تجدیدپذیر: منابع تجدیدپذیر استان که به مراقبت ویژه‌ای نیاز دارند شامل آب، خاک، مراتع و جنگل‌اند. اگرچه این منابع تجدیدپذیرند، اما سهل‌انگاری و بی‌توجهی در استفاده از این منابع به تخریب و نابودی محیط طبیعی منجر می‌شود. برای رسیدن به توسعه پایدار، اصلاح فرهنگ عمومی به‌ویژه از طریق رسانه‌های گروهی و آموزش و پرورش و انجام اقداماتی مانند احیا، اصلاح و ترمیم این منابع توسط ادارات و سازمان‌های ذی‌ربط ضروری است. منابع غیرقابل تجدید: در استان ۱۹۱ معدن فعال با ۲۲ ماده معدنی با ذخایر عظیم و درجه خلوص بالا وجود دارد. استخراج این معادن به‌ویژه در زمینه کانی‌های غیر فلزی می‌تواند به توسعه استان کمک کند.



شکل ۲۶-۵- معدن دولومیت آردوشان - نهبوند

### فعالیت ۷-۵

- ۱- استخراج معادن در یک ناحیه، چه اثرات مثبت و منفی بر محیط جغرافیایی دارد؟
- ۲- برای حفظ و احیای منابع تجدیدپذیر محل زندگی خود چند راه حل ارائه دهید.

#### راه‌های ارتباطی

واقع شدن استان در غرب کشور و نقش همدان به‌عنوان پل ارتباطی بین استان‌های مرکزی و شرقی کشور با استان‌های غرب و شمال‌غربی و جنوب‌غربی موجب شده تا این استان از جایگاه ترانزیتی ممتازی برخوردار شود. توسعه جاده‌ها، خطوط ریلی و گسترش فرودگاه‌ها می‌توانند زیرساخت‌های مناسبی برای توسعه پایدار استان فراهم نمایند.



شکل ۲۷-۵- راه‌اندازی قطار اراک، ملایر ۱۳۹۰



## بیشتر بدانیم



### تجارت و بازرگانی

بخش بازرگانی استان ما دارای قابلیت‌های بسیاری در بخش‌های مختلف است. این بخش یکی از پتانسیل‌های مهم سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود. در بخش کشاورزی، دامپروری، تولید انواع میوه و وجود بیش از ۱۱۰۰ واحد صنعتی تولیدی، جمعیت زیاد و... از توان بالقوه بالایی در تجارت برخوردار است.

**صادرات:** این استان زمینه‌های بسیار مناسبی برای توسعه صادرات غیرنفتی دارد. مهم‌ترین کالاهای صادراتی عبارت‌اند از:

- **بخش صنعت:** مصنوعات چرمی، نوشابه‌گازدار، لاستیک و منسوج لاستیک، چینی‌آلات بهداشتی و خانگی، پوشاک، رب گوجه‌فرنگی، کنسرو و کمپوت، ظروف شیشه‌ای، سنگ‌شکن سیار، مصنوعات فلزی، سیمان خاکستری، آجر سفالی.
  - **بخش مواد معدنی و فلزات:** پودر کائولن، سنگ گرانیت، دولومیت و سیلیس.
  - **بخش کشاورزی:** انگور و کشمش، گردو، سیر، خیار و خیارشور، سیب‌زمینی، سیب درختی و هلو، گیاهان دارویی.
  - **بخش پتروشیمی و محصولات نفتی:** روغن دنده، ایزوگام، واسگازین.
  - **بخش فرش و صنایع دستی:** فرش دستباف، شیشه دست‌ساز، گلیم، سفال و سرامیک و ...
- واردات: استان ما با جمعیت بیش از یک میلیون و هفتصد هزار نفری خود بازار مناسبی برای بسیاری از تولیدات داخلی و خارجی است.

کالاهای عمده وارداتی استان عبارت‌اند از: نخ نایلونی، ماشین‌آلات خط تولید سیمان، لاستیک مصنوعی، ماشین‌آلات خط تولید خوراک دام و طیور، تجهیزات تصفیه فاضلاب، بذر سیب‌زمینی، الکترو، گرافیت و ماشین‌آلات خط تولید پوشاک.

### مزیت‌های بخش خدمات و بازرگانی

- ۱- نزدیکی به مرز عراق و امکان دسترسی مناسب به بازار آن کشور
  - ۲- پایین بودن هزینه‌های تولید به لحاظ پایین بودن قیمت نیروی کار
  - ۳- رتبه برتر در تولید محصولات کشاورزی قابل صدور
  - ۴- همجواری با استان‌های صنعتی مانند استان‌های قزوین و مرکزی
  - ۷- سابقه و قدمت همدان در فرآوری پوست و چرم و وجود کارخانجات و کارگاه‌های متعدد در استان
  - ۸- وجود صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی
  - ۹- وجود خوشه‌های صنعتی در بخش سفال، قطعات لاستیکی و مبل و منبت در شهرهای لالچین، رزن و ملایر
  - ۱۰- وجود معادن و کانی‌های غیرفلزی، سنگ‌های تزئینی
  - ۱۱- وجود صنایع دستی و تولید فرش دست‌باف
- راهکارهایی برای توسعه صادرات**
- ۱- نفوذ در بازارهای جدید هدف، به خصوص در کشورهای آفریقایی و آسیایی
  - ۲- فعال کردن سایت نمایشگاهی بین‌المللی در استان
  - ۳- احداث و توسعه فرودگاه‌ها و آزادراه‌ها و احداث و تقویت حمل و نقل ریلی